

ACC. N:R M. 14354:1-20.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Pingal Johansson, Värnamo*
Härad: *Östbo* Berättare: *olika personer; se uppt. bla-*
Socken: *Fryele (fr. Värnamo)* Berättarens yrke: *den saken är!*
Uppteckningsår: *1957* Född år i

Gudstjänst och nattvardsgång, s. 1-20. LUF 107.

Skriv endast på denna sida.

Svar på frågelista L. U. F. 107

Gudstjänst och Kattwardsgång.

Såväl berättarna som upp-tecknarens

kyrkosamfund är Svenska statskyrkan.

Högmässrogudstjänsten kallades mässe,

och den höjades i Fryele kl. 10 pm. i upp-

tecknarens barndom på 1890-talet. senare

kl. 11 pm. stämde på 1890-talet voro fryle-

borna mycket kyrkosamma, och de

flresta vuxna gingo ganska allmänt

till "ljörkam" så gott som varje helgdag.

Även ungdom och barn gingo flitigt i

kyrkan. Det var vanligt att en vuxen

person av familjen stannade hemma för

att se till hus och hem.

De mest betydelsefulla gudstjänterna

under året voro: julottan, nyårsttan

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf. 107

1.

Långfredag, påskdagen, pingstdagen,
midvinterdagen, samt lördagarna
(lönäddar.) Då de frivilliga värelserna på
1870-talet började, och det förspordes att det i en
grannsocken fanns en "väcktä" präst summa
predikadä bra" så gick ^{man} till den sockrens kyrka
om söndagarna för att höra den prästen.

Till Hagshult, annex till Fryele församling,
kom 1875 en pastor Karl Palmberg, och det uppstod
en religiös väckelse inom orten, och då gingo
fryeleborna flitigt till Hagshults kyrka om
söndagarna, för att höra den eldige
prästen predika, och de söndagar Palmberg
predikade i Fryele kyrka kom det ofta
hagshultsbor till Fryele. Även till Gällaryds
kyrka gingo en del fryelebor för att höra
gällarydskomministern Svensson predika

Vänligen bar man mörka kläder då man gick till kyrkan. Männen svarta byxor, bonjour (schpättaråkk) och väst liksom av svart tyg. Hög hatt, svarta skor. (Uppseparen har ännu i bevar min farfarsfars kyrkkratt, den väger ett halvt kilo, är 17 cm hög. farfarsfar var född på 1770-talet) Kvinnorna luro och svarta kläder, men vit silkeduk (spilkädduk) som huvudbonad. De voro så aktramma om dessa dukar att de på vägen mot kyrkan hade ett vanligt rödretigt huvudkläde på huvudet, och då de kommo fram i närheten av kyrkan bytte de om, togo av klädet och satte på silkeduken, då de gingo hemåt bytte de åter om huvudbonad. Enl. sagesmannen var detta brukligt på 1860-1870-talen.

De som bodde i skogsbygderna där vägnarna
voro smala kanske endast gångstigar
gick man till fots. De som bodde där vägar-
na voro något mindre bra, och om de hade
hästar åkte de till kyrkan. Vid kyrkan
funnos kyrkstallar, som ännu delvis kvarstå,
och i dessa satte man in hästarna.

I lantmätarhandlingar ser jag oftast
benämningen kyrkoväg, för väg som leder
mot det håll där kyrkan är belägen, på heter
det t. ex. i Käs Skogslogs skifterhandlingar
från år 1849. "Käsluholms kyrkoväg, Byggets
och Rörnhults kyrkoväg" och från andra
platser inom socknen har jag hört nämnas
om kyrkoväg, om så vägen endast varit
en smal gångstig. Vid Krantorpets Svana-
wär i Fryele s:n funnos till för något tistal

är sedan några gamla bjälkstempas
upplagda på några stenar. Platsen
kallas "vilan" och på denna plats sitta
kyrkfolk och vilade sig på färden till
och från kyrkan. Man tillägger att den väg
eller stig, som folket hade att vandra icke
kunde befaras med åkdon, och att den bar
genom en stor oländig skogsmark, och
folket hade omkr. 1 mils väg till Fryks kyrka.
Alla brukade stå och samtala med varandra
då man kommit fram till kyrkan, och om
man ville sitta så gick det för sig. Vid eller
utanför ringmuren vid Fryks kyrkogård
finns stadiga bjälkar utlagda just för
dessa ändamål, och var det regnigt eller
kallt kunde man gå in i sockenstugan
5 eller konungsdrummet som benämndes

ACC. N:R M. 14354:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

"sakkämstarvann" och sitta där å "karran
å spörja te vad som höttes å".

Att sitta och spörja under gudtjänsttid gick
emellertid inte alls "tjörträvättäm"
som och körde ut folket "å stoppade"
nåttäläm i fekkäm vid sammansing-

ningen. Prästerna tyckte inte om att folket
höll till ute på kyrkbacken och pratade.

På en kommunalstämma den 18 mars 1863

gjordes följande anmärkning:

"Ullstöd av kommunalförfattningens 38 §
har kommunalvännen ansett sig skyldig
att iakttaga en sak som rör ordning
och sedlighet inom kommunen, att en
ordentligare ingång i kyrkan då ring-
ningen sker blöve iakttagen, här märkas
6 de som komma ganska tidigt fram hit

ACC. N:R M. 14354:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7.

men inte in i templet för om med de sista
den som känner sig igen eller har kärlek
för detta askick låt denna välmuntade
varning lända till förbättring och
låt klockans ljud kalla dig att i tid
inträda i kyrkan och der kvarstanna
tills gudstjänstens slut."

På 1840-talet fanns det i Fryele en kvinna som
bodde ett stycke söder om kyrkan. Hon tillhandshöll
brännvin, och hos henne brukade, efter gudstjänst-
besök en del män titta in och köpa och förtära
brännvin, och somliga stannade kvar hos
henne över natten, och komms inte hem till
sina hem förrän måndag morgon.

Kvinnan som hette Majas handdotter (juda mejja)
blev sedan vansinnig och vistades på hospital
tidvis. Hon avled år 1890.

Det var också vanligt att männen togo med sig "Lommaspaskor" med brännvin, och undpågade vänner och bekanta en "kyrksup".

Man skulle gå in i kyrkan vid sammansättningen. Stämraden man kvar ute på kyrkbacken eller i vapenhuset och förde oväsen. Helt man inkörd av kyrkoväktaren eller någon sekman. Sekmännen motvarade de senare anställda fjärdingsmännen.

Nom man till kyrkan efter gudstjänstens början sade det att man kom till "kåpa-tjänsten". Man hade bestämda platser i kyrkan. Ståndspersonerna eller de s. k. herrskaperna hade sina platser framme i korsets sidobänkar.

8. Konfirmationsungdomen i främsta bänken av långbänkarna. Vidare voro bänkplatserna bestämda att varje by hade sin bänk.

Terra lyftes på nyårsdagen, då man fick
flytta en bänk framåt, när man så efter
flera år kommit fram till de främsta
bänkarna, blev det att flytta ner till bänkarna
nedert i kyrkan. Soldaterna hade år från
år sina gamla platser i "stolparstälarna"
= bänkarna under orgelläktaren som uppbars
av stolpar eller pelare. Sedan var att kvinnorna
och män hade var sin sida av kyrkans båda
hänkrader. De berömda bönderna lade sig
vinn om att uppträda värdigt och imponerande
i kyrkan, man bar med sig antingen
pirka eller kräpp, den senare hängde i ett
läderband om ena handleden, och man
slog gärna ut med den armen under det
man gick kyrkgången fram mot sin plats.
Kvinnorna lät huvudbonaderna sitta på

ACC. N:R M. 14354:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

10.

men männen togs av huvudbanderna
vid inträdet i kyrkan, och de togs på när
man var kommen ut ur kyrkan.

Vintertid då det var kallt i kyrkan och man
frös om fötterna stampade man med dem litet
gräs, men inte högt. Då kunde man blivit
fast för kyrkstulter. Kvinnorna hade krydd-
väster att lukta på under gudstjänsten och
karameller "pälkagrisä" eller sockerbitar att
suga på, och de flertalet eller åtminstone flera
av männen murade. De störande inter-
missionen kan nämnas: Under en julotta någon
gång på 1860-talet var det en berusad gubbe
"Mossa i rörru" som ropade under det att
kyrkoherde Sjögren predikade "Då ä lögn den seä"
Han ropade flera gånger, och så vinkade
kyrkoherden med en vit duk som han höll

i handen, och kyrkväktaren Toq, mossa i kansen
och ledde ut honom, och slängde in honom i
en skrubbe under läktartrappan, och där fick
han vara under gudstjänsten. Han fick sedan
stå kyrkoplikt. En full ställes fram och prästen
sade till "mossa". Knäböj här och läs efter som
jeg säger. Och "mossa" sa "Ja ja ja göra för
vi ä så god vänna älla bleä dä lögnn."

På 1920-talet förde en berusad ungdom öljud
i julottan i kyrkan, och blev inlåst av
kyrkorådet men slapp att böta.

På 1890-talet var det ett jagtlag från
Kärnans som skjöts sönder fönster i Fryele
kyrka under pågående gudstjänst, dess be-
talade själmant skadestånd och kyrkoherde
Nåthin som var en fridsam herde lät
söndagsjägarna slippa åtal

Vid jul smyckades kyrkan med snar och jul
grammar, och man satte en tavla med jul-
motiv (jesu födelse) framför den vanliga
som hade till motiv jesu bön i Getsemane.
Långfredag och Påskdagarna voro predikteda
och altare svartklädda. Vid konfirmationen
var kyrkan smyckad med små granbudsar
å bänkarna, girlander av mjölönris på
altarrund och läktarbröst. Små buketter
av röda eller skära blommor av papper och
kvistar av lugggräs (Lugggräs = selågs L.)
stuckos ner i ljuskronor och ljusstakars ljuspipor.
Vid midnatt satte man in smyckade
blommor på altaret o.s.v. Ljusstjptes av talg.
Kyrkovärdar och kyrkoväktare hjälpte åt med detta.
En äf fall unda gudstjänst är det ingen nu längre
som har vänt minne av.

Församlingen skulle resa sig vid textläsning när "Allena gud sjöngs" och under jordfästning. På jordfästningsdagen och sedan varje söndag så länge sorgsåret räckte var det bruket att de sörjande förblevo sittande under hela gudstjänsten. I början av 1890-talet kom det en v. pastor Carlberg till Fryele, han tyckte det var störande att folket reste sig upp under vissa momenter under gudstjänsten så han uppmanade folket att sitta kvar, och detta bruk fortfor sedan till omkring 1922 då det kom en kyrkoherde Olsson till Fryele. Det var inte oväntat förr att prästerna kunde komma med personliga angrepp på sina åhörare. Det berättas att en man i Fryele vid namn Olle hade blivit av med vagnskjulet. Han gick till kyrkoherde Stöcke (kyrkoherde i Fryele 1768-1786.) och beklagade sin förlust, och denne lovade att han skulle

ställa om att Olles hjul komms tillrätta.

På söndagen lärte prästen imman han försjode predika följande vers: "Du syndstrål som vagnshjul

stjöt, ett ned i brunnar sänka. Bär Olles hjul uti hans skjul, skall Gud dig synden efterskänka.

I annat fall, dig följa skall förbannelse

och fara, och du helt vinst en gång till sist
blir kastad uppå satens brunn." Allorgonen

påföljande dag funnas Olles hjul ordentligt
insatta i hans skjul.

Den duk som prästerna höllo i handen under
predikan kallades "handkläde". Prästerna

hade den för att påkalla kyrkoväktaren om
något störande inträffade under hägnären.

På orgel inte funnas i kyrkan hade man i Truzels
ett par hem:ög. som bläste klarinetter och hjälpte
klockaren att leda psalmsången. (Orgelbyggdes 1853.)

Det ansågs att folket deltog och sjöng bättre
innan orgel fanns i kyrkan. Men man sjöng
psalmerna lämpligare och delvis på andra
melodier än nu. Det var vanligt att läsa för-
böner för sjuka församlingssor. Man uttryckte
det så: Han eller hon är på bönelistan nu.

Bönelängden nu. Under läsningen av kunn-
görerna stannade folket kvar i kyrkan
och var särskilt uppmärksamma man
ville ha reda på nyheter så mycket som möjligt.
Skämtarna uttryck för att det lystes till
äktenskap: "De har trillat ner från predikstolen"
eller: "De har brutit benen av sig".

Kollekt upptogs efter gudstjänstens slut antingen
genom hångring eller ack framme i korset.

Det förekom att man tog upp till studerande.

15 Vid upptagning av kollekt genom hångring

Lördade man nere vid lären och portade
uppåt kyrkan. Kyrkoväktare och kyrko-
värdar togs upp kollektion.

Det gick till nattwarden kallades att gå till
skrift. En gång i månaden anordnades
nattwardgång. Allt fyra gånger om
året borde man gå till nattwarden. Och om
man inte kunde svara eller läsa nöjaktigt
på husförhöret kunde prästen sätta den
från nattwarden, d.v.s. förhindra den derifrån
och det ansågs som stor skam. Kvinna som
efter barafödrel ej kyrkotagits fick ej begå
nattwarden, Hon var ören sådes det. Sedan
med kyrkotagning har ej brukats sedan 1923.

I kommunalarkivet i Fryele har medtecknaren
funnit ett stämingsprotokoll från 1871 där det heter
"Präststogaren Johannes Berg beviljades under

Den tid han syrelvätter sig med nattvardsläsningen
5 riksd. mot villkor att han vistades der
Rom. st. föreskriver nämnde Berg att vara.
Troligen hade Trunslogrens ringa kristen-
domskenskap, och var väl av pastor ordinerad
att bättra på dessa skenskaper.

Samma söndags morgon man ämnade
begå nattvarden skulle man anmäla sig
i sockenstugan der man blev antecknad
av klockare eller kyrkovärdare varvid man
hade att erlägga en frivillig avgift.
Skänks sker anmälan i sakristian och utan
avgift. Allmänna skiftet målet ägde
rum från altaret och före gudstjänstens
början. Vant. sutto nattvardsgästerna i
vägen av de främsta bänkerna. Och om
17 det fanns s. k. ståndspersoner bland nattvards-

gärtlerna gingo dessa fram först, och sedan
allmogens kvinnor och män.

Kvinnorna tog av sig, innan de gingo fram
keppor och schalar, och männen överrocken
som lades i bänken och så knäböjde man
svant altarrunden. allen hade en vit näddal
i handen. Efter aktens slut reste man sig,
sagde kvinnorna nej och männen lugade
sig varefter den gingo till sina länkplåtar.
En angång nattvårdsgäster kallades "druka-
larvne". Om nattvårdsgäster infunnit sig
till den utlysta nattvårdsgången kallades
det "vitnärra", om inga nattvårdsgäster
infunnit sig kallades det svartnärra.
Vill man bli mätterskytt gick man till-
vägga på följande sätt: Vid undgående
18 var nattvården gömde man under

ACC. N:R M. 14354:19.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

19.

berödet (obelaten). När man kom hem fäste man upp den på en utbursägg, c.d. och sköt på den sen var man mästerschyt. Man behövde blott gå utom stuguknuten så kommo skogens djur och ställde sig framför jägaren. Trädde det en torpare i Kärnans s.n. par själva ombudet för en numera avlidn person att han utfört ovannämnda experiment med nattvardbröd, och en ovanlig förmåga att skjuta skogens villsbräd hade han.

Li fort han kom ut i skogen kommo rådjur, korrar och annat vilt och ställde sig framför honom. Det var bara att skjuta.

Personer som känt mannen säga att han var underlig till sinnet. Ogudaktig, var mycket, gick aldrig in i en kyrka.

19 Den onde visade sig ofta i hans hem i skogen

är en stor svart hund, med elv i ögon och gap.
På äldre dagar ångrade han att så ha givit
sig den onde i värld och besökte prästen Vibom,
i Värnamo (Vibom präst i Värnamo 1872-1893.)
och bad honom hjälpa sig, att komma ifrån
jagandet. Vad som avhandlades mellan
Lopparen och prästen känner man ej, men
det sägs att han upphörde med jagandet
efter den dagen. För Trettio år tillbaka
gjorde en yngling från Frykle ett liknande
experiment med nattvardbröd, han blev sedan
vansinnig, och antalade då hur han
gjort med nattvardbrödet, för att få god
jaktlycka vilket han också fick.
Han vistades på vården för sinnessjuka
och avled där i början av år 1957.